

УПОКОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ: МІСЦЕ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В СТРАТЕГІЇ КРЕМЛЯ

Довге ХІХ сторіччя завершувалося в Європі кривавою світовою бойнею, у якій зішлись найпотужніші геополітичні гравці з ненаситними імперськими апетитами, прагнучи наново перекроїти не лише карту Європи, а й Азії. Намагаючись задовольнити територіальний голод, у мілітарному афекті вони не помічали того очевидного факту, що в їхніх власних організамах запустилися незворотні некротичні процеси: низка народів стали на шлях національного самоусвідомлення та боротьби за національний суверенітет. На той час це було загальне прагнення. Утім, національно-визвольний рух був не єдиною вагомою тенденцією тогочасного політичного життя. Ще більш перспективно значущим був пролетарський рух, зміцнений марксистською теорією в її безлічі інтерпретацій від поміркованих європейських соціал-демократичних до російських ліворадикальних. Капіталістична Європа на той час була вагітною двома

близнючками-революціонерками — пролетарською та національною. На межі доленосних 1914—1917 рр. обидві подавали мамці на останніх днях виразні передвісники своєї близької болючої появи на світ.

Начебто відповідно до передбачень комуністичних теоретиків, найуразливішою ланкою імперіалістичного світу виявилася імперія Романових. У лютому 1917 р. останній російський імператор зрікся престолу, до влади прийшов скроений за європейським зразком Тимчасовий уряд, який готував постімперські простори до виборів в Установчі збори, що мали визначити конституційні засади подальшого життя величезної країни, яку збирали впродовж століть вогнем і мечем під скіпетром російських самодержців. Зібрані колись провінції існували в стані невизначеності, намагаючись не лише забезпечувати якимось чином існування розбалансованого державного організму, а й шукати своє місце в російському постреволуційному проекті.

Україна опинилася в чи не найскладнішій ситуації. Проблема полягала не лише в тому, що надто революціонізоване суспільство, функції представництва колективної волі якого в умовах безвладдя перебрала на себе Центральна Рада, генерувало надзвичайно широкий спектр політичних устремлінь, а в тому, що на тлі такої гострої політичної динаміки і панування лівих її сегментів Україна була й залишалася впродовж наступних кількох років полем запеклих воєнних дій, фронтом, що вигадливо змінював свою лінію, дислокацію і спрямування протиборчих сил. Фатальний збіг обставин, який перетворив українські етнічні землі на передній фланг Першої світової, кількох російсько-українських та радянсько-польської воєн, відіграв вирішальну роль

у майбутній долі цієї багатостраждальної землі та її народу, який щиро, хоча часом і наївно прагнув жити «в сім'ї вільній, новій» на своїй Богом даній землі.

Напередодні Російської революції багатьом здавалося, що прагнення українців до національного самовизначення гальмуються лише імперськими амбіціями. Та в розбурханій революцією країні коло ворогів українського суверенітету почало зростати різючими темпами. Поряд із Білим рухом, який прагнув реставрувати імперські порядки, проти «українського питання» виступили як прибічники конституційної демократії (партія кадетів), так і соціалісти. Більше того, в післяреволюційній Україні політичні партії розкололися за національною ознакою (конституційні демократи і соціалісти-федералісти, соціалісти-революціонери й українські есери).

В українсько-російських переговорах труднощі почалися уже з визначення кордонів України. Українська делегація виїхала на переговори з документами Академії наук, у яких аналізувалися підсумки Першого всеросійського перепису населення 1897 р. Перепис засвідчував, що україномовне населення переважало у трьох губерніях Правобережжя (Волинській, Подільській і Київській), трьох губерніях Лівобережжя (Полтавській, Харківській та Чернігівській) і трьох губерніях Півдня (Катеринославській, Херсонській і Таврійській). Переважало україномовне населення і в деяких повітах інших губерній, що межували з основним ареалом розселення українців, однак на цьому першому етапі висловлення українських державотворчих амбіцій Центральна Рада вважала за необхідне окреслити контури України принаймні на картах губернського адміністративно-територіального поділу. Саме тому,

поважаючи права самоврядування козацької Кубані, Центральна Рада вважала передчасним ставити перед російським урядом питання про включення області до складу української автономії.

Тимчасовий уряд передав питання про українську автономію на розгляд комісії науковців і політичних діячів, але вона не визнала кордонів, визначених Центральною Радою за етнічною ознакою. Комісія погодилася вважати Україною хіба що територію, приєдану до Російської держави на автономних засадах 1654 р. Позицію професорів-експертів саркастично оцінив В. Винниченко: «Виміряючи територію майбутньої автономії України, вони торкнулись Чорного моря, Одеси, Донецького району, Катеринославщини, Херсонщини, Харківщини. І тут від одної думки, від одної уяви, що донецький і херсонський вугілля, що катеринославське залізо, що харківська індустрія одніметься в них, вони до того захвилювались, що забули про свою професорську мантию, про свою науку, про високі Установчі збори, почали вимахували руками, розхристались і виявили всю суть свого руського гладкого, жадного націоналізму. О ні, в такому розмірі вони ні за що не могли признати автономію. Київщину, Полтавщину, Поділля, ну, хай ще Волинь, ну, та й хай уже й Чернігівщину, це вони могли б ще признати українськими. Але Одеса з Чорним морем, з портом, з шляхом до знаменитих Дарданелл, до Європи? Але Харківщина, Таврія, Катеринославщина, Херсонщина? Та які ж вони українські? Це — Новоросія, а не Малоросія, не Україна. Там і населення в більшості не українське, то, словом, руський край. Бідні професори навіть науці своїй наплювали в лице й, як нетактовне цуцєня, одшпурнули